

Zanedbávání dětí - psychologické, sociální a právní aspekty

PhDr. et PhDr. Radek PTÁČEK, Policejní akademie ČR,

Mgr. Terezie PEMOVÁ, Institut pro děti a rodinu, o. s.,

PhDr. Erika GERLOVÁ, Ministerstvo zdravotnictví ČR

Úvod

Zanedbávané dítě představuje velice závažný jev, a to jak z hlediska individuálního dopadu na jedince, tak jeho širších sociálních důsledků. Zanedbávání je jednou z forem syndromu CAN, kterému je ovšem vedle jevů, jako je zneužívání a týrání, věnována v odborné literatuře i praxi daleko menší pozornost i přesto, že jeho následky mohou nabývat obdobných rozměrů.

Tato práce podává základní analýzu tohoto jevu s důrazem na možnosti jeho identifikace a právních možností jeho postižení. Dále budou uvedeny základní příčiny jeho vzniku a rizikové faktory jeho rozvoje. Důraz bude kladen zejména na formy a způsoby zanedbávání dětí, ke kterým dochází v rodině, i přesto, že potřeby dítěte mohou být zanedbávány v každém společenském prostředí. Východiskem tohoto předpokladu je, že rodina tvoří základní a nejčastější sociální prostor, ve kterém je dítě vychováváno.

Zanedbávání je jedním z nejzávažnějších sociálně-patologických jevů, ke kterým může docházet v rodině. I přesto, že se jedná o jev poměrně rozšířený, je identifikován často až v momentu, kdy vyústí v závažné následky.

Z longitudinálních výzkumů Univerzity v Oklahomě vyplývá, že ze všech případů dětí, u nichž byl diagnostikován syndrom CAN, tvoří 30 % děti fyzicky týrané, 12 % dětí sexuálně zneužívané, 5 % psychicky týrané, ale celých **53 % dětí zanedbávané**.¹ Zanedbávání dětí může být kombinováno i s jinými formami syndromu CAN, nejčastěji pak fyzickým týráním. Na tuto

---

¹ Chaffin, M.: The Evaluation of Public Attitudes Social Movements and Backlashes: Examples from the U.S. experiences with Sexual Abuse. Regional Conference of Media, Public Awareness and Social Policy, The Soros Foundation New York, Praha 1998.

skutečnost upozorňuje Matoušek: „Týráním dětí se v odborné literatuře míní jejich nepřiměřené fyzické trestání. Zanedbáváním se míní rodičovská nevšímavost vůči podstatným potřebám dítěte – takoví rodiče nereagují na zřetelné signály nouze nebo deprivace svých dětí. Obojí rodičovský postoj se někdy vyskytuje v téže rodině, u téhož rodiče. Pokud se rodič chová jak agresivně, tak nevšímavě, považuje se za závažnější problém nevšímavost, i když na první pohled jsou děti více ohroženy rodičovskou agresivitou. Porovnávání skupin týraných a zanedbávaných dětí však ukáže, že zanedbávané děti prospívají hůře.“²

1. Definice zanedbávání

Zanedbávání je jednou z forem syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (Syndrom CAN – Child Abuse and Neglect). Zdravotní komise Rady Evropy v roce 1992 definovala zanedbávání jako **nedostatek péče, který způsobuje vážnou újmu vývoje dítěte anebo ohrožuje život dítěte**. V praxi se jedná o „soubor nepříznivých příznaků v nejrůznějších oblastech stavu a vývoje dítěte a jeho postavení ve společnosti, v rodině především. Zanedbávání zachycuje především **všechny škodlivé formy ne-péče o dítě** se všemi nepříznivými důsledky pro jeho život a vývoj, jak v oblasti tělesné (neorganická porucha prospívání), tak psychické a emocionální (deprivace v dětském věku) i sociální (dítě ulice, dítě na ulici, dítě toxikomanů). Jeho společným jmenovatelem **je vždy poškozování osobnosti dítěte**, v nejzávažnějších případech pak jeho zahubení.“³

Zanedbávání lze rovněž vymezit jako „**selhání toho, kdo o dítě pečuje** – selhání při poskytování a zajišťování potřeby a dalších základních tělesných potřeb a stimulace, lékařské péče, výchovy a vzdělávání, ochrany a dohledu, tělesného a

---

² Matoušek, O.: Rodina jako instituce a vztahová síť. SLON. Praha 1997, s. 98.

³ Dunovský, J. - Dytrych, Z. - Matějček, Z.: Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě. Grada, Praha 1995.

zkušenostního bezpečí a vhodné citové odezvy. Často jde o to, že rodiče nejsou dítěti k dispozici, a to, co dítě nejvíce postrádá, je právě jejich přítomnost."⁴ Další definice pak především zdůrazňuje nebezpečnost tohoto jevu pro vývoj dítěte. „Zanedbávání dětí je obvykle definováno jako **chování, jehož výsledkem je významné ohrožení nebo riziko významného ohrožení dětí.**"⁵

Přestože největší pozornost odborníků budí především fyzické týrání a sexuální zneužívání, je **skupina zanedbávaných dětí**, nejde-li o nejzávažnější formy, jako je podvýživa, spolu s psychickým týráním **nejméně viditelnou a nejhůře detekovatelnou** skupinou dětí se syndromem CAN. Nenápadnost, ale skoro vždy chroničnost zanedbávání s sebou nese velké nebezpečí závažných důsledků pro růst a vývoj dítěte. Jiní autoři však upozorňují na to, že i přes rostoucí objem výzkumu v této oblasti neexistuje obecně uznávaná teorie zanedbávání.⁵ Výzkumní pracovníci, kteří zkoumali koncepční problémy spojené s definováním zanedbávání dětí, argumentovali tím, že zanedbávání „není vlastnost charakteristická pro určité formy chování; je to vlastnost, kterou těmto formám přisoudila veřejnost (Gelles, 1975) a její ustanovení strážci.“⁶ V praxi je definice zanedbávání skutečně velice závislá na odborném a kvalifikovaném posouzení širšího sociálního kontextu života rodiny a celé společnosti. Nejasná definice zanedbávání dětí vyplývá z jeho výrazně kulturně normativního charakteru. V obecné rovině ovšem zanedbávání můžeme definovat následujícím způsobem.

„Za zanedbávání lze považovat takové chování osoby odpovědné za péči o dítě, které překračuje nebo nedosahuje společností formálně (zákonně) i neformálně (zvykově)

---

⁴ Kovařík, J.: 4th European Conference on Child Abuse and Neglect. VUPSV, Praha 1993, s. 5.

⁵ Dubowitz, H. - DePanfilis, D.: Handbook for Child Protection Practice. Sage Publication, Inc. NY 2000.

⁶ Trocmé, N.: Development and Preliminary Evaluation of the Ontario Child Neglect Index. Child Maltreatment, 1996, 2.

definovaná pravidla řádné péče a výchovy dítěte. Nebo taková, která jakýmkoliv způsobem nenaplní vývojové potřeby dítěte.

Kvalita péče o dítě je srovnávána se životní úrovní celé společnosti, včetně dostupnosti a možností veřejných služeb (zdravotnických, školských a sociálních), celospolečenského vnímání dětství jako životní etapy a celkovým postavením a rolí dítěte ve společnosti.“

2. Posouzení míry zanedbávání

Pro posouzení vážnosti ohrožení dítěte byla vypracována tříbodová stupnice. Jedná se o teoretické vymezení míry možného nebezpečí, které vyplývá z nedostatečné nebo nekvalitní péče o dítě.⁷

Kategorie „nejmenšího rizika“ zanedbávání zahrnuje případy, kdy riziko ohrožení dítěte lze považovat skutečně pouze za potenciální a důsledky případného ohrožení dítěte za malé. Mezi tato rizika patří například nebezpečí dětských úrazů, jejichž četnost a důsledky lze zmenšovat vhodnými preventivními opatřeními. V této kategorii je kladen důraz především na celospolečenskou a širokou formu osvěty a preventivní programy. Případy zanedbávání těchto rizik (nejsou-li často se opakující a jejich důsledky nemají významný vliv na zdraví dítěte) zpravidla nevyžadují intervenci orgánů sociálně-právní ochrany.

Kategorie „středního rizika“ zanedbávání představuje situace, kdy riziko ohrožení dítěte významně stoupá, zejména trvá-li ohrožení delší časový úsek (např. dlouhodobá chudoba rodiny a z ní vyplývající nedostatek kvalitní výživy, nevhodné bytové podmínky). Pro to, aby situace mohla být zařazena do této kategorie, musí být předpoklad, že rodina sama nebude schopna - i s využitím neformální podpůrné sítě - situaci rychle a trvale řešit. V těchto případech je pro rodinu (jako

---

⁷ Převzato z Dubowitz, H. - DePanfilis, D.: Handbook for Child Protection Practice. Sage Publication, Inc. NY 2000 – kapitola 3.

sociální strukturu, která obstarává péči o dítě) nutno vyhledat služby sociální intervence.

Kategorie „vážného rizika“ zanedbávání pak znamená situaci dlouhodobého nebo kombinovaného ohrožení dítěte, jehož důsledkem může být vážné poškození zdraví či dokonce smrt dítěte. Do této kategorie je řazena především problematika zanedbávání zdravotní péče a zanedbávání péče o duševní zdraví dítěte.

Důvodem, proč se zanedbávání dostává tak málo pozornosti, je fakt, že **zanedbávání musí dosáhnout určitého stupně, aby bylo zaznamenáno**. Doba trvání a intenzita zanedbávání musí překročit určitou hranici, aby vůbec mohlo být lékařsky, psychologicky, sociálně nebo pedagogicky diagnostikováno. V české odborné literatuře je zanedbávání především spojováno s deprivací a deprivacním syndromem, až často s tímto pojmem splývá.

3. Příčiny zanedbávání

Příčiny zanedbávání dětí lze rozdělit do tří základních skupin. Kvalita péče o děti může být nedostatečná, protože lépe to **rodiče neumí**, tzn. nemají dostatek rodičovských a komunikačních dovedností, nebo vůbec nevědí, jaký je standard péče o dítě (např. rodiče neznají způsoby stimulace a kognitivního rozvoje dětí, povinnost očkování a preventivní zdravotní péče). Tato situace je typická pro rodiče, kteří sami vyrostli v nefunkčním rodinném prostředí nebo ústavní péči, případně v prostředí s výrazně odlišným životním stylem. V tomto případě je nejdůležitější intervenční strategií rodičům dodat potřebné informace a umožnit jim osvojení chybějících sociálních dovedností.

Rodiče mohou péči o děti zanedbávat rovněž v případě, že jim z nejrůznějších důvodů lepší péči poskytnout **nemohou**. V této souvislosti je potřeba zmínit především sociálně-ekonomické podmínky rodiny v situaci, kdy přes veškerou snahu

rodiče dlouhodobě žijí v chudobě. Dále pak situace, kdy rodiče dlouhodobě ze zdravotních důvodů (fyzických, smyslových či duševních) nenaplnují potřeby svých dětí. Sociální intervence v těchto případech by měla být zaměřena na kompenzaci nedostatků a změnu podmínek, případně prostředí tak, aby rodiče mohli řádně zastávat svou funkci.

Nejhorším případem jsou situace, kdy **rodiče** o děti z nejrůznějších důvodů pečovat **nechtějí**. Ať už jsou to situace, kdy již samotné těhotenství a narození dítěte je rodiči vnímáno jako nežádoucí a nechtěné, nebo k tomuto rodičovskému postoji dojde až později. Takovouto situací může být třeba navázání nového partnerského vztahu, ve kterém dítě není akceptováno druhým partnerem, nebo situace, kdy po rozvodu rodič úplně přetrhává kontakty s původní rodinou, nebo stav, kdy dítě například vzhledem k svému zdravotnímu stavu nebo osobnostním odlišnostem nesplňuje očekávání či nároky rodiče. Mnohdy je jediným možným intervenčním zásahem v takovéto rodině hledání jiného, vhodnějšího rodinného prostředí.

4. Rizikové faktory zanedbávání

Faktory lze rozdělit do tří skupin: rizikové faktory na straně rodičů, na straně dětí a sociálně kulturní (situační) faktory.

„Pojmu *rizika* se v souvislosti s CAN užívá dnes poměrně často. Vyjadřuje potenciální nebezpečí ohrožující život, zdraví, normální tělesný či duševní vývoj dítěte – nebezpečí, jež je zatím ve stavu latence a jež tedy za určitých okolností nemusí být uskutečněno.“⁸

K typickým znakům zanedbávání lze počítat kombinaci více ohrožujících faktorů jak na straně rodičů, tak na straně dětí a celkového sociálního prostředí. Multiproblémovost rodičů

---

⁸ Trocmé, N. : Development and Preliminary Evaluation of the Ontario Child Neglect Index. Child Maltreatment, 1996, 2, s. 145 - 155.

může plynout z jejich sociálního postavení a životních zkušeností - např. nízké dosažené vzdělání, nízký příjem a dlouhodobá nezaměstnanost, chudoba a chronické onemocnění, mentální retardace rodičů, sociální izolace rodiny, partnerské konflikty a domácí násilí, ztráta jednoho z rodičů, traumatická událost, drogová či alkoholová závislost a další.

4.1 Rizikové faktory na straně rodičů

Zanedbávání ve většině případů není vedeno úmyslem skutečně dítěti ublížit nebo ho zabít, jak tomu může být u fyzického týrání. **Zanedbávající rodiče jsou spíše lidé, kteří z nejrůznějších důvodů nezvládají svoji rodičovskou roli, nebo mají své životní normy natolik odlišné od standardních norem společnosti, že se s nimi dostávají do zjevného rozporu.** „Nutno si při tom uvědomit, že zanedbávané děti jsou v podstatně jiné situaci než děti týrané nebo pohlavně zneužívané. V tomto případě není **dítě obětí** agrese nebo jiné aktivity **dospělého**, nýbrž jeho **neaktivity**. Proti aktivitě dospělého je možno se bránit, proti nezájmu však aktivní obrana není.“⁹

Nejčastěji rodičovské dovedností chybí osobám, které samy vyrostly v dysfunkčních rodinách nebo kolektivních zařízeních (dětských domovech či výchovných ústavech apod.) a jejichž zdravý vývoj byl touto skutečností významně poznamenán. „Týrání a zanedbávání dětí je také často dáváno do souvislosti s nízkým sociálně ekonomickým postavením rodiny, nedostatkem rodičovských zkušeností, velikostí rodiny a s nízkým věkem rodičů, dále pak za rizikové faktory lze považovat týrání a zanedbávání v sociální anamnéze rodičů“ (Straus, Gelles and Steinmetz).¹⁰

---

⁹ Dunovský, J. - Dytrych, Z. - Matějček, Z.: Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě. Grada, Praha 1995, s. 111.

¹⁰ Pallone, S. - Malkemers, L.: Helping Parents who Abuse their Children. Charles C. Thomas Publisher, Springfield 1984, s. 8.

4.2 Rizikové faktory na straně dětí

Existují skupiny dětí, které jsou zanedbáváním ohroženy více než běžná dětská populace, i když by bylo zavádějící tvrdit, že tyto děti si za zanedbávání nebo týrání vlastně „mohou samy“. **„Zvýšenému riziku zanedbávání, a tedy i psychické deprivaci jsou vystaveny děti svou psychickou konstitucí pasivní, odtažitě, bez výraznějších zájmů o sociální kontakt a dění v okolí.“**¹¹

Dále lze vytipovat obecnější okruh rizikových faktorů, které mají vliv nejen na to, zda dítě může být zanedbáváno, ale také na to, jak závažné důsledky zanedbávání pro dítě představuje.

A) Věk dítěte

Stejně jako v případě ostatních forem CAN (především fyzického týrání) je **nejohroženější skupina malých dětí**. Jejich vyšší zranitelnost spočívá v naprosté závislosti na rodičích, nebo osobách, které o ně pečují. I menší výkyvy v kvalitě péče (málo hodnotné či zdravotně závadné jídlo, opoždění poskytnutí zdravotní péče při onemocnění, ponechání dítěte o samotě) představuje **tím vyšší riziko, čím je dítě mladší**.

B) Osobnost dítěte

Osobnost dítěte má rovněž vliv na to, jak moc je dítě ohroženo rizikem zanedbávání i dalších typů týrání. Jedná se především o psychické a fyzické dispozice dítěte, jeho zkušenosti a schopnosti. Význam mají zejména schopnost řešit obtížné situace, znalosti o tom, jak v nouzi přivolat pomoc apod. Emocionální ladění dítěte přispívá k tomu, jak zvládá stres, samotu, nemoc, bolest atp.

Ke skupině **nejohroženějších patří děti dlouhodobě nemocné nebo handicapované**, v případě velmi malých dětí se k rizikovým faktorům počítá i nízká porodní hmotnost. Péče o tyto děti klade větší nároky na rodiče, často je zdlouhavá, stresující a

---

¹¹ Dunovský, J. - Dytrych Z. - Matějček, Z. : Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě. Grada, Praha 1995, s. 91.

vyčerpávající. Rodiče si musí osvojit určité specifické dovednosti (příprava dietních jídel, naučit se používat různé zdravotní pomůcky, u dětí se smyslovým handicapem je potřeba zvládnout techniky usnadňující komunikaci apod.), což může být pro rodiče náročné. Matějček v této souvislosti uvádí následující výčet typů dětí, které mohou svým chováním „přitahovat“ týrání nebo zanedbávání. Jedná se o:

„1. děti, které svými projevy aktivně své dospělé vychovatele dráždí, zatěžují, vyčerpávají, a to buď a) fyzicky, nebo b) psychicky, nebo c) v obou složkách.

2. děti, jejichž projevy jsou dospělým vychovatelům málo srozumitelné,

3. děti, které nesplňují očekávání svých vychovatelů.“¹²

5. Formy zanedbávání

Základními potřebami dětí jsou: kvalitní a přiměřená výživa, dostatek pitné vody, vhodné oblečení, bezpečné ubytování – tedy domov, základní zdravotní péče, vzdělávání, ochrana před nebezpečím. Samozřejmě i podpora, láska a emoční zázemí musí být počítány mezi základní potřeby, a to nejen dětí.

5.1 Fyzické zanedbávání

„Fyzické zanedbávání představuje nedostatek vhodné potravy, oblečení, nedostačující hygienické podmínky nebo další potřebné péče, které způsobu jí nebo časem mohou způsobit závažné onemocnění, zranění nebo poškození dítěte.“¹³

5.2 Nutriční zanedbávání

---

¹² Dunovský, J. - Dytrych, Z. - Matějček, Z.: Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě. Grada Praha 1995. str. 135

¹³ Besharow, D.: Child Abuse. A Police Guide. The ABA Center of Children and Law. Washington, D.C. 1990, s. 6.

Nutriční zanedbávání znamená, že dítěti není poskytována potrava v odpovídajícím množství, nutriční hodnotě a zdravotní nezávadnosti. Nejzávažnější formou nutričního zanedbávání jsou situace, kdy je dítě dlouhodobě zanecháno zcela hladové nebo denní množství a energetická hodnota potravin neodpovídá jeho věku, aktivitě, aktuálnímu zdravotnímu stavu a dalším potřebám. Za nutriční zanedbávání lze dále považovat situace, kdy rodiče dítěti neposkytují při různých typech zdravotních problémů potřebnou, lékaři předepsanou dietu. Rovněž to znamená i nerespektování určitých stravovacích omezení (potravinové alergie, pooperační stavy atp.). Nejčastěji je nutriční zanedbávání diagnostikováno pediatri, ale podnětem k potřebným vyšetřením může být i upozornění školského zařízení či sociálních pracovníků.

5.3 Zanedbávání oblékání (Clothing neglect)

Tato forma zanedbávání se týká především dětí, které jsou nuceny nosit oděv, který neodpovídá aktuálním klimatickým podmínkám. Ohrožení těchto dětí může být velké – nemá-li dítě v chladných dnech dostatečné oblečení, je vystaveno nebezpečí prochladnutí a následné onemocnění je velmi reálné. Zejména pro malé děti, nebo jedná-li se o chronicky nedostatečné odívání, může u dítěte dojít k vážným a někdy trvalým zdravotním komplikacím (chronický zánět ledvin atp.).

5.4 Nevhodné bytové podmínky a bezdomovectví

Bezdomovectví je v této souvislosti vnímáno nejen jako stav, kdy rodina skutečně nemá kde bydlet, ale i situace, kdy se rodina opakovaně v kratších intervalech stěhuje, žije v ubytovnách či azylových zařízeních, u příbuzných a přátel. Za ohrožující pro dítě se považuje především nestabilita životních podmínek, nemožnost vytvoření pevných sociálních vazeb v komunitě, neustálá změna vrstevníků, za této situace

rovněž nemusí být možné dodržet kontinuitu lékařské péče a školního programu.

5.5 Nedostatečný rodičovský dohled a opuštění dítěte

„Nedostatečný rodičovský dohled znamená takové rodičovské chování, které podporuje nebo umožňuje delikventní nebo asociální jednání dítěte. Opuštění dítěte je pak definováno jako ponechání dítěte samotného bez dozoru nebo v péči osoby, o které je známo, že není schopna dohled zajistit. Toto chování je vnímáno jako projev nedostatku nebo ztráty rodičovské odpovědnosti.“¹⁴

5.6 Zanedbávání zdravotní péče

„Zanedbávání zdravotní péče znamená nedostatečnou nebo nevhodnou lékařskou, stomatologickou nebo psychologickou péči potřebnou k prevenci vážných fyzických onemocnění a zranění, emočních poruch, či jiných zdravotních problémů dítěte.“¹⁵

5.7 Vzdělávací a vývojové zanedbávání

„Vývojové zanedbávání je nedostatečné uspokojování potřeb souvisejících s fyzickou, emoční a kognitivní stimulací, které ve svém důsledku vede k závažným vývojovým poruchám dětí, zatímco vzdělávací zanedbávání představuje nedostatečný dohled nad povinnou školní docházkou dítěte.“¹⁶

5.8 Ochrana před rizikovým prostředím

Posledním typem zanedbávání je ochrana dětí před společenskými riziky. Zahrnuje nebezpečí, kterému je dítě vystaveno jak doma, tak i mimo domov. Jedná se o celý soubor rizik, které ohrožují dítě, pak především úrazy a nehody. Tento typ zanedbávání je většinou velice úzce spjat

---

¹⁴ Besharow, D.: Child Abuse. A Police Guide. The ABA Center of Children and Law. Washington, D.C. 1990, s. 6.

¹⁵ tamtéž

¹⁶ tamtéž

s nedostatečným dohledem rodičů nad dítětem. Protože poranění dětí lze v jisté míře účinně předcházet, klade se velký důraz na prevenci před úrazy, poraněními a nehodami. Rodičům bývá doporučeno, jak uspořádat byt tak, aby byl pro děti bezpečný.

6. Právní rámec zanedbávání v České republice

Zanedbávání, tedy všechny jeho podoby a formy, nejsou v současné době jednoznačně definovány v žádné právní normě platné v České republice. Přehled jednotlivých právních norem, které se zabývají některými aspekty zanedbávání, bude řazen podle jejich právní síly, od norem spíše deklarativních až po normy prováděcí a restriktivní.

Vzhledem k tomu, jak rozsáhlé je téma zanedbávání a jak zasahuje do mnoha oborů, je zacházení a předcházení tomuto jevu upraveno i v mnoha dalších zákonech, jejichž výčet ani detaily zde nebudou uvedeny. Jedná se mimo jiné o zákony o sociálním zabezpečení, zákon o sociální potřebnosti a životním minimu, další zákony týkající se poskytování zdravotní péče a systému školství, včetně prováděcích předpisů a vyhlášek.

Uvedeny budou jen ty zákony, na jejichž základě jsou stanovovány zásadní mechanismy ochrany dětí před zanedbáváním a zákony, které na zanedbávání reagují a vymezují podmínky podpory a pomoci při řešení těchto situací.

6.1 Listina základních práv a svobod č. 2/1993 Sb., (dále jen Listina)

Listina je součástí ústavního pořádku České republiky od roku 1993. Jejím hlavním cílem je zabezpečovat a chránit základní lidská práva. V hlavě čtvrté Listina prohlašuje ochranu hospodářských, sociálních a kulturních práv. Zde jsou uvedeny formulace, které deklarují zásady podpory a pomoci, které má stát poskytovat rodinám a jednotlivcům, kteří se dostanou do obtížné sociální situace. Lze v nich nalézt základní filozofická a teoretická východiska poskytování

sociálních zabezpečení, včetně sociálních služeb. Tato ustanovení povyšují zajištění základních životních potřeb na lidská práva, která jsou pod ochranou státu. Deklarují povinnost státu pomáhat svým občanům v tíživých sociálních situacích a vytvářet podmínky pro jejich uspokojivé řešení a v neposlední řadě těmto situacím v mezích možností předcházet. Zároveň reflektují potřebu zvláštní ochrany pro děti, mladistvé a jejich rodiče, případně další osoby, které o ně pečují. Rodina je považována za základní společenskou jednotku, která je hodna ochrany a podpory ze strany státu. Pokud bychom tato ustanovení vztáhli k problematice zanedbávání, tvoří základní rámec pro prevenci tohoto jevu a principy jeho řešení.

6.2 Úmluva o právech dítěte č. 104/91 Sb. (dále jen Úmluva)

Úmluva byla přijata 20. 11. 1989 OSN v New Yorku jako první ucelený mezinárodně právní dokument, který deklaruje práva dětí a způsoby jejich ochrany. Součástí našeho právního řádu se stala její ratifikací v únoru 1991. Úmluva je založena na základních zásadách OSN, to znamená respekt k důstojnosti, rovnosti a nezcizitelnosti lidských práv. Zároveň výrazně posiluje postavení dítěte ve společnosti a zdůrazňuje potřebu jeho ochrany a zabezpečení.

Již v preambuli Úmluvy se deklaruje, že „dětství má nárok na zvláštní péči a pomoc“, dále pak pokračuje „rodina jako základní jednotka společnosti a přirozené prostředí pro růst a blaho všech svých členů, a to zejména dětí, musí mít nárok na potřebnou ochranu a takovou pomoc, aby mohla beze zbytku plnit svou úlohu ve společnosti“. Budeme-li hledat v Úmluvě ustanovení, která mají chránit děti před zanedbáváním a zaručit jim, že rodiče či jiní zákonní zástupci, veškeré instituce a celá společnost budou dbát na to, aby k zanedbávání nedocházelo, najdeme klíčový článek 24. odst. 2

e) k zabezpečení toho, aby všechny složky společnosti, zejména rodiče a děti, byly informovány o zdraví a výživě dětí, přednostech kojení, hygieně, sanitárních podmínkách prostředí dětí a i o předcházení nešťastným případům, aby děti měly přístup ke vzdělání a byly podporovány při využívání těchto základních znalostí, a dále f) k rozvoji osvěty a služeb v oblasti preventivní zdravotní péče, poradenské služby pro rodiče a výchovy k plánovanému rodičovství.

6.3 Zákon o rodině

Zákon o rodině, jehož zásadní novela byla přijata v roce 1998, upravuje rodinné vztahy. Postavení rodiny a rodičů bylo touto novelou výrazně posíleno a stabilizováno tak, aby bylo v souladu s mezinárodními normami. Zatímco Listina a Úmluva mají deklarativní charakter a jejich úkolem je stanovit základní právní rámec a principy tvorby nižších právních norem, zákon o rodině v oblasti ochrany dětí před zanedbáváním zmiňuje základní předpoklady, z jakých rodiče či jiní zákonní zástupci dětí mohou vykonávat svá rodičovská práva a povinnosti. Zákon stanovuje povinnosti rodičů v péči a ochraně dětí a stanovuje jasná pravidla, za jakých lze do rodinného systému v zájmu dětí zasahovat, případně omezovat či zbavovat rodiče jejich práv. Významným prvkem tohoto zákona však je, že stát prostřednictvím svých institucí a orgánů, je-li o to požádán nebo zjistí-li sám nedostatky v péči o děti, má rodině nejprve nabídnout pomoc a podporu, a pak teprve použít represivních nástrojů.

Zákon výslovně uvádí povinnost rodičů aktivně předcházet zanedbávání svých dětí a jejich péče má být v souladu s potřebami a zájmy dítěte. Je zde rovněž pamatováno na všechny aspekty zdravého vývoje dítěte, což znamená, že i neplněním dílčí povinnosti při současném zachování a řádném plnění funkcí ostatních je dítě chováním rodiče poškozeno – zanedbáváno. V situaci, kdy z jakýchkoliv důvodů nemohou

rodiče některou ze svých povinností plnit, mohou požadovat podporu státu, což je výslovně uvedeno v dalších ustanoveních tohoto zákona.

§ 41 odst. 2: Jestliže rodičům brání překážky ve výkonu rodičovské odpovědnosti vůči dítěti, popřípadě je-li dítě ohroženo, je každý z nich oprávněn dovolat se pomoci orgánů sociálně-právní ochrany dětí, jiných státních orgánů, školských a zdravotnických či poradenských zařízení a orgánů obce.

6.4 Zákon o sociálně-právní ochraně dětí č. 359/99 Sb. (dále jen SPO)

Zákon o SPO nabyl účinnosti 1. 4. 2000. Poprvé upravuje práci orgánů sociálně-právní ochrany dětí a jejich vzájemnou součinnost. Jeho cílem je ochrana dítěte před ohrožením zdraví, příznivého vývoje a zájmu dětí. Poprvé rovněž definuje pozici a odpovědnost nestátních subjektů poskytujících sociálně-právní ochranu dětem jakožto pověřených subjektů sociálně-právní ochrany dětí.

K dosažení cíle ochrany dětí je potřeba kvalitních a jasně definovaných nástrojů a sociální práce je jedním z nejdůležitějších. „Sociálně-právní ochranou se rozumí ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochrana oprávněných zájmů dítěte a působení zaměřující se na obnovení narušených funkcí rodiny, přičemž předním hlediskem sociálně-právní ochrany je zájem a blaho dítěte. Zájem dítěte je nadřazen nad všemi ostatními zájmy, jako jsou zájmy rodičů, rodiny nebo i státu. Dále pak pokračuje: „...opakovaně se snažíme, aby se sociální práce stala ústřední metodou pomoci

občanům, kteří se dostávají do obtížné situace, do situace hmotné nebo sociální nouze.“¹⁷

Za velmi důležitou považujeme skutečnost, že zákon odděluje preventivní a poradenskou činnost od intervenční činnosti státních orgánů sociálně-právní ochrany. Přitom "preventivní práce, která se soustřeďuje na předcházení vzniku nežádoucích společenských situací včasným odstraňováním jejich příčin, se nejvíce uplatní v činnostech sociálních pracovníků obcí, např. při vyhledávání ohrožených dětí, při působení na rodiče a děti, při zprostředkování poradenství, při zjišťování a následném odstraňování příčin vzniku nepříznivých vlivů působících na děti a v činnostech sociálních pracovníků okresních úřadů pomáhajících rodičům řešit výchovné problémy a problémy s péčí o děti.“¹⁸

Zákon rovněž stanoví výchovná opatření, která mohou být při ochraně dětí před zanedbáváním a týráním použita. Výchovná opatření mohou být uložena rodičům, protože jejich péče je v rozporu s potřebami a zájmy dětí, nebo v situacích, kdy je uloženo dítěti za jeho nevhodné chování. Nevhodné chování dítěte však může být jen projevem nebo důsledkem zanedbávání dítěte v rodině. Pouhé uložení výchovného opatření bez zprostředkování služeb, které by pomohly rodině situaci zlepšit, je naprosto nedostačující. „Kurativní sociální práce se zabývá odstraňováním již vzniklých důsledků negativních situací. Platí zde zásada volit opatření postupná, podle intenzity působení negativního vlivu a s kalkulací časového horizontu.“¹⁹

6.5 Trestní zákon č. 140/61 Sb.

Z trestního zákona zmíníme jen ty části, které přímo reagují na zanedbávání, protože trestně-právní úprava ve většině zemí

---

¹⁷ Kudlová, M.: Nezastupitelnost sociální práce v sociálně-právní ochraně dětí. Sborník přednášek z XI. Konference Společnosti sociálních pracovníků, MPSV, Praha 2000, s. 14 - 20.

¹⁸ tamtéž

¹⁹ tamtéž

postihuje jen nejzávažnější formy zanedbávání. Zanedbáváním dítěte se může osoba trestně odpovědná dopustit skutku, který naplňuje znaky skutkové podstaty některých trestných činů. Tyto trestné činy jsou uvedeny v hlavě šesté trestního zákona, jakožto i další trestné činy proti rodině a mládeži. Vyčleněním těchto trestných činů do samostatného oddílu dává zákonodárce najevo, že rodina a dítě pro něj tvoří významnou, zvláštní ochrany hodnou společenskou jednotku.

Ve výčtu trestných činů bude chybět trestný čin ublížení na zdraví, týrání svěřené osoby a vraždy, protože dojde-li k úmrtí dítěte nebo jeho vážnému poranění, jedná se s největší pravděpodobností o týrání, nikoliv zanedbávání dětí. Je-li dítě úmyslně trápeno hladem, v důsledku čehož dojde k ohrožení zdraví nebo života, jedná se spíše o případ fyzického týrání pasivního charakteru. (I když takto obecně je v podstatě nemožné určovat skutkovou podstatu trestných činů.)

§ 212 - Opuštění dítěte se dopustí ten, kdo opustil dítě, o které má povinnost pečovat, a které si samo nemůže opatřit pomoc, a vystaví je tím nebezpečí smrti nebo ublížení na zdraví.

Podle stanoviska Nejvyššího soudu se pod pojmem opuštění dítěte rozumí jednání, následkem kterého je dítě neschopné si samo pomoci ponecháno svému osudu. Nemusí se proto jednat výhradně o malé dítě, ale také dítě starší, jež pro svou nesamostatnost není schopno vymanit se hrozícímu nebezpečí.

§ 213 - zanedbání povinné výživy - Kdo neplní, byť i z nedbalosti, svou zákonnou povinnost vyživovat nebo zaopatřovat jiného.

Objektem tohoto trestného činu je právo na výživu, které vyplývá ze zákona o rodině. Obsahem vyživovací povinnosti je

pak nejen výživa, ale i ošacení, bydlení apod. Tento trestný čin postihuje pasivitu těch, jež mají ze zákona povinnost pečovat o dítě (postihuje zanedbávající rodiče).

§ 217 - Ohrožení mravní výchovy mládeže - Kdo vydá, byť z nedbalosti, osobu mladší než 18 let nebezpečí zpustnutím tím, že a) umožní jí vést zahálčivý nebo nemravný život, nebo b) svádí ji k zahálčivému nebo nemravnému životu.

Pachatelem může být kdokoliv, tedy nejen osoba, která má povinnost o dítě pečovat. Zpustnutím se podle stanoviska Nejvyššího soudu rozumí osvojování si takových povahových vlastností, zájmů a návyků jednotlivcem, které se v jeho životě projevují způsobem odporujícím základním principům soužití. Přitom se takto získaný životní postoj musí projevovat soustavnějším jednáním a musí být trvalejší povahy.

Pod tuto skutkovou povahu se často zahrnuje zanedbávání povinné školní docházky dítěte. Jedná se o chování rodičů, kteří po delší dobu neposílají své děti do školy či jim nevěnují ani další péči, což vede k záškoláctví, potulkám, vyhledávání nevhodné společnosti, užívání návykových látek, trestné činnosti, prostituci apod.

Pro úplnost je možné uvést ještě další typ jednání, které naplňuje skutkovou podstatu trestného činu a zároveň zahrnuje zanedbávání nebo nerespektování některých potřeb dětí či mladistvých. Jedná se o podávání alkoholických nápojů mládeži (§ 218) a podávání anabolických látek (§ 218a).

7. Závěr

Zanedbávání dítěte představuje velice závažný jev s možnými rozsáhlými negativními důsledky pro dítě i celou společnost. Možnosti jeho detekce mohou být poměrně obtížné. O to důležitější je účinná interdisciplinární spolupráce vedoucí

k účinné prevenci a v případech již probíhajícího zanedbávání k minimalizaci následků a efektivnímu postihu takto konajících osob.

Pemová, T. - Ptáček, R. - Gerlová, E.

Zanedbávání dětí - psychologické, sociální a právní aspekty.

SOUHRN

Článek podává souhrn problematiky zanedbávaného dítěte. Zaměřuje se na základní charakteristiky, projevy a následky. Dále se pak zaměřuje na možnosti detekce, klasifikace a právního postihu.